

AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRI MADANIYATI

Sirdaryo viloyati Xovos tumani 1-IDUM tarix fani o'qituvchisi

O'razaliyeva Munavvar Suyunbayevna

Annatsiya: Ushbu maqolada o'рта asrlar davri madaniyatining shakllanishi va Temuriylar davri madaniyati haqida, Amir Temurning buyuk va qudratli davlati, temuriylar saltanatining yuzaga kelishi haqida so'z boradi.

Kalit so'z: *Ilm-fan, adabiyot va san'at, hunarmandchilik va me'morchilik, madaniyat, saltanat.*

Temur va temuriylar davri O'рта Osiyo madaniyatida alohida davrni tashkil qiladi. Madaniyat tarixida klassik davr hisoblangan bu davr xususan, o'zbek madaniyatining bugungi huquqiy joylashuvida asos bo'lib xizmat qiladi. Avvalo, bu davr madaniyati Temur asos solgan kuchli davlatchilik tamoyillari asosida shakllangan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot bilan bog'liqdir. Amir Temur davrida O'рта Osiyoning mustaqil bir davlat qilib birlashtirilishi mamlakatning iqtisodiy-madaniy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ilm-fan, adabiyot va san'at, hunarmandchilik va me'morchilik ravnaq topdi. Mamlakat va poytaxt Samarqandning obodonchiligi yo'lida mahalliy va chet mamlakatlardan ko'plab fan va san'at ahllarini, hunarmand me'morlarni va musavvirlarni to'pladi.

Amir Temur va temuriylar davri O'рта Osiyo madaniyati tarixida alohida o'rintutadi. Bu davrdagi madaniy yutuqlar umumbashariy sivilizatsiyasi darajasida bo'lgan. Madaniyat tarixidagi ushbu mumtoz davrda o'zbek madaniyatining shakllanishi bu davrdagi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot bilan bog'liqdir. Xususan, me'morchilik, ilm-fan, adabiyot, san'at, hunarmandchilik ravnaq topdi. Mamlakat, shuningdek yirik shaharlar Samarqand, Shahrisabz, Buxoro, Termiz, Toshkent va Hirotning obodonchiligi, madaniy ravnaqi yo'lida Movarounnahr va O'рта Sharq mamlakatlaridan, Hindistondan ko'plab fan va san'at ahllari, hunarmandlar, me'mor va musavvirlar jam bo'lgan. Ularning sa'y-harakati bilan Shohizindadagi bir guruh me'moriy yodgorliklar, Bibixonim masjidi, Dor us — siyodat (Kesh), Turkistondagi

Ahmad Yassaviy maqbarasi kabilar barpo etildi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, Amir Temur va temuriylardan Shohruh, Ulug'bek, Boysung'ur Mirzo, Abu Said Mirzo va boshqalar madaniyat, adabiyot, naqqoshlik, me'morlik rivojiga katta e'tibor berdilar va ularga homiylik qildilar. Temur markazlashgan davlat tuzish jarayonida ishlab chiqarishga, xususan qishloq xo'jaligiga alohida e'tibor berdi. O'rta Osiyoda qishloq xo'jaligi sun'iy sug'orishga bog'liqligini yaxshi tushungan Temur Angor kanalini qazdirdi va Murg'ob vodiysida sug'orish ishlarini yo'lga qo'ydi. Samarqand va Shahrisabz shaharlari oqar suv bilan ta'minlandi. Lalmikor yerlarda ariklar qazildi. Dehqonchilikda donli ekinlar, paxta, zig'ir ekilgan. Bo'yoq uchun ro'yan o'simligi, shuningdek pillachilikda tutlar ko'p ekilgan. Uzum, limon yetishtirilgan. Ulug'bek davrida Bog'i maydonda turli o'simliklar ekilib, Bog'cha nomli bog' barpo etilgan. Temur Samarqand atrofida Bag'dod, Sultoniya va Sheroz nomli qishloqlar qurdiradi. Temur va Ulug'bek davrida qo'ychilik va yilqichilikka alohida e'tibor berilgan. qurdiradi. Temur va Ulug'bek davrida qo'ychilik va yilqichilikka alohida e'tibor berilgan. Obodonchilik, sug'orma dehqonchilikning rivojlanishi iqtisodiy hayotda muhim soha-hunarmandchilik, savdo va tovar-pul munosabatlarining taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. hunarmandchilik tarmoqlarining ko'payishi tufayli shaharlarda hunarmandchilik mahallalarining soni ortib, yangi bozor rastalari, tim va toqlar qurildi. To'qimachilik, kulolchilik, chilangarlik, temirchilik va binokorlik sohalari asosiy o'rin tutgan. Samarqand, Buxoro, Toshkent, Shohruhiya, Termiz, Shahrisabz, qarshi shaharlarida yangi hunarmandchilik mahallalari qurilib, savdo markaziga aylandi. Ip, jun, kanop tolasidan gazmollar to'qilgan. Ipakdan shoyi gazlamalar atlas, kimxob, banoras, duhoba, horo, debo kabi gazmollar to'qilgan. Temuriylar davlati Xitoy, Hindiston, Eron, Rusiya, Volga bo'yi, Sibir bilan muntazam savdo-sotiq aloqalari olib borgan. Chet davlatlar bilan savdo aloqalarini kengaytirishda temuriylarning elchilik aloqalari muhim ahamiyat kasb etgan. Temur savdo rastalari, bozorlar va yo'llar qurdiradi, karvon yo'llarida karvonsaroylarni ko'paytiradi. Ayniqsa, Samarqand va Buxoroda bozor, chorsu, tim, toq, kappon kabi savdo hunarmandchilik inshootlari qad rostladi. Shahar bo'ylab o'tgan keng ko'chaning ikki tomoniga do'konlar jolashtirilgan. Samarqand va Buxoro savdo maydonlarining kengligi va ihtisoslashtirilgan bozorlarga egaligi bilan

ajralib turgan. Bozor savdo markazi va hunarmandchilik ishlab chiqarish joyi edi. Shuningdek, bozorlarda qo‘lyozma kitoblar, yozuv qog‘ozi sotilgan, ariza yoki maktub yozuvchi mirzalar ham o‘tirgan. Savdo rastasi unda sotiluvchi tovar nomi bilan atalgan. Bozorlarda adabiyot, she‘riyat, ilm-fan haqida suhbatlar bo‘lgan, farmonlar e‘lon qilingan va aybdorlar jazolangan. Turli tomoshalar shu joyda ko‘rsatilgan, masjid, madrasa, hammom bozorga yaqin joyga qurilgan. O‘rta Osiyo zaminida temuriylar davri ilm-fan, adabiyot, san‘at sohlarida kamolot bosqichiga ko‘tarildi. Temuriylar davlatining qudrati ayniqsa me‘morchilikda namoyon bo‘ldi. Oqsaroy peshtoqida bitilgan «qudratimizni ko‘rmoq istasang- binolarimizga boq!» degan yozuv Temur davlatining siyosiy vazifasini ham anglatar edi. Temur davrida Movarounnahr shaharlari qurilishida istehkomlar, shoh ko‘chalar, me‘moriy majmualar keng ko‘lam kasb etadi. Ilk o‘rta asrlardagi shaharning asosiy qismi bo‘lgan «Shahriston»dan ko‘lam va mazmuni bilan farq qiluvchi «hisor» qurilishini Samarqand va Shahrisabzda kuzatish mumkin. Temur davrida Kesh shahar qurilishi yakunlandi. «Hisor»ning janubi-g‘arbida hukumat saroyi Oqsaroy va atrofida rabotlar, bog‘-rog‘lar qurildi. Temuriylar davridan qolgan maqbara, din arboblari va ruhoniylar qabrini o‘z ichiga oluvchi to‘siq-xazira, avliyolar qadamjolari, dahma alohida guruhni tashkil qiladi. Samarqandda Temur davrida shayx Burxoniddin Sag‘orjiy xilxonasi – Ruhobod maqbarasi va Temuriylar xilxonasi -Go‘ri Amir. Shuningdek, Shohizinda majmuasida peshtoqli maqbaralar guruhi quriladi. Ulug‘bek davrida ijodiy izlanishlar samarasi dahmalarning me‘moriy ko‘rinishiga ham ta‘sir o‘tkazadi. Shohizinda majmuasida sakkiz qirrali maqbara va hozirgacha qozizoda Rumiya maqbarasi deb kelinayotgan («Sultonning onasi» uchun qurilgan, asli noma‘lum) maqbara quriladi. Ulug‘bek Buxoro, g‘ijduvon, Shahrisabz, Termiz, Toshkentda ham noyob obidalar qurdirgan. Ammo qurilish miqyosi va bezaklar bo‘yicha Samarqanddagi obidalar ustunlik qiladi. Toshkentda Zangi ota maqbarasi va Shayxontohur majmuasi, bo‘lib, qaldirg‘ochbiy maqbarasi XV asrning birinchi yarmiga mansub. Temuriylar davrida madaniyatning yuksalishi badiiy hunarmandchilikning turli shakllarida namoyon bo‘ldi. Badiiy hunarmandchilik asosan me‘morchilik bilan bog‘liq bo‘lmay, koshinkorlik kulolchiligi, yog‘och va tosh o‘ymakorligi bilan ham bog‘liq edi. qabr toshlariga qisman o‘simliksimon, asosan geometrik nazmlarda xattotlik namunalari bilan so‘zlar bitilgan.

Bu yozuvlar chuqur, qusha o‘yiqalarida bitilgan. qabrtoshlar sag‘ana yoki suna shaklida bo‘lib, bo‘z rangli marmardan, ayrim hollarda o‘ta noyob toshlardan tantana idishlar ishlangan. Amir Temur ilm-fan rivoji uchun g‘amxo‘rlik qilishi tufayli Samarqand dunyoning ma‘rifiy markaziga aylandi. Mashhur olimlar Samarqandga keldi. Masalan, qozizoda Rumi, tabib Xusomiddin Kermoniy, falaqiyotshunos Mavlono Ahmad, Ulug‘bek davrida turli mamlakatlardan kelgan 100 dan ortiq olimlar ilmiy va ijodiy faoliyat ko‘rsatgan. Temur va temuriylar zamonida tabiiy va gumanitar fanlar sohasida buyuk olimlar yetishib chiqdi hamda jahon faniga munosib hissa qo‘shdi. Falokiyotshunoslik fanida Ulug‘bek, qozizoda Rumi, g‘iyosiddin Jamshid va Ali qushchilar yangi kashfiyotlar qildi. Tarix ilmida Sharofiddin Ali Yazdiy, Hofizi Abro‘, Abdurazzoq Samarqandiy, Mirxond, Xondamir, Zayniddin Vosifiy va boshqalar qimmatli asarlar yaratdi. Badiiy ijod va tilshunoslikda Jomiy, Navoiy, Davlatshoh Samarqandiy, Atoulllo Husayniy, Koshifiy singari ijodkorlar yuksak san‘at asarlari bilan mashhur bo‘ldi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, har bir davrdagi madaniyatning o‘ziga xosligidan kelib chiqqan holda uni asrab avaylash keyingi avlodga yetkazish muhim vazifamiz bo‘lishi lozim bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1. 2017-2021 yillar O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi.*
- 2. Mirziyoyev SH Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.T.: O‘zbekiston, 2017*
- 3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. T.: O‘zbekiston 2018*
- 4. Yoshlarni ma‘naviyatini yuksaltirish va ulaning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo‘yicha 5 ta muhim tashabbus.*
- 5. Yoshlarni ma‘naviyatini yuksaltirish va ulaning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo‘yicha 5 ta muhim tashabbus.*
- 6. Karimov I.Yuksak ma‘naviyat - yengilmas kuch. T.: Ma‘naviyat, 2008*
- 7.I. A. Karimov. Barkamol avlod orzusi. T.: O‘zbekiston. 2000.*